

BRATISLAVSKÉ KELTSKÉ TETRADRACHMY S NÁPISMI A GRÉCKO-THRÁCKE TETRADRACHMY TYP THASOS – HISTORICKÉ A METROLOGICKÉ SÚVISLOSTI

EVA KOLNÍKOVÁ

*Pamiatke univ. prof. PhDr. Jiřího Sejbala, DrSc.,
zakladateľa časopisu Folia numismatica*

ABSTRACT: In southwestern Slovakia occur, in its Latène period settlement, Greek-Thracian tetradrachms of Thasos typus, together with Celtic tetradrachms with inscriptions of BIATEC typus minted in the Celtic oppidum in Bratislava. They represent an evidence of mercantile contacts of the Balkan with Celts at the confluence of the Morava River and the Danube in the first half of the 1st century BC. Similarly to Greek-Thracian coins of Thasos typus, the Bratislava Celtic coins with inscriptions were classified as tetradrachms in Attic standard, they are not hexadrachms. The minting of both of these kinds of coins was influenced by Rome trying to control Balcan Greek-Thracian as well as Middle-Danubian Celtic regions.

KEY WORDS: Slovakia, Celts, coins, finds, Bratislava tetradrachms with inscriptions, Greek-Thracian tetradrachms of Thasos typus, Roman Republic, economic-political contacts.

Mincovníctvo Keltov a s nimi súčasných iných národov či kmeňov je už dlhodobo predmetom záujmu odborníkov na dejiny peňazí, ako aj majiteľov verejných i súkromných zbierok. A to buď s ohľadom na pôvod mincí v jednotlivých stredoeurópskych regiónoch alebo z hľadiska celého európskeho priestoru. K interpretácii skúmaných druhov keltských mincí výraznou mierou prispieva prevládajúca koncentrácia sledovaného typu v určitom regióne, naznačuje tu jeho pôvod. Zaznamenáva sa v ňom však aj výskyt cudzích razieb, často zo vzdialeného priestoru. Týka sa to napr. grécko-tráckych tetradrachmiem typu Thasos v laténskom osídlení Slovenska, ktoré sa tu vyskytujú najmä vedľa domácich bratislavských keltských tetradrachmiem s nápismi a tieto sa zasa objavujú na Balkáne. Vyplyvajú z toho určité historické a metrologické súvislosti v razbe týchto dvoch druhov mincí, vysvetlenie sa hľadá v tomto príspevku.

Bratislavské keltské tetradrachmy s nápismi, problémy výskumu

Numizmatický výskum sa intenzívne venuje bratislavským tetradrachmám s nápismi (BIATEC, NONNOS a rad ďalších) vzhľadom na ich jedinečnosť v nálezovom súbore stredoeurópskych keltských mincí (obr. 1). Aj napriek tomu sa dosiaľ nepodarilo dosiahnuť jednotný názor na viaceré oblasti ich výskytu. Názorová zhoda panuje jedine v ich prisúdení keltskému oppidu na území dnešnej Bratislavy, čo dokladá aj koncentrácia hromadných nálezov a jednotlivito objavených exemplárov v jeho areáli i v širšom zázemí. Rozdiely pretrvávajú napr. v názoroch o zakladateľoch tohto keltského mocenského centra na sútoku Moravy s Dunajom a o realizátoroch jeho mincov-

MORAVSKÝ DENÁR (DŘÍVE UVÁDĚNÝ JAKO BRAKTEÁT) CACH 962 S MOTIVEM PŘEVZATÝM Z UHERSKÉHO DENÁRU HUSZÁR 264

LUKÁŠ RICHTERA - JAN VIDEMAN

Věnováno památce numismatika Jána Hunky

ABSTRACT: The paper deals with the Moravian denarius of pfennig type from the time of the reign of Přemysl Otakar II (1253-1278), in the up-to-now literature mentioned as unilateral coin - bracteate - Cach 1974, No. 962. Three specimens found in the last years prove with certitude that in the reality their embossing is bilateral. The evident model of the motive on the coin reverse is the motive on the Hungarian denarius Huszár 264 minted during the reign of King Andreas II (1205-1235). The practical use of 3D microscopy, 3D imaging technologies and 3D print for the study of numismatic materials is demonstrated. The motive of the classical Old Testament scene of Samson ripping with bare hands the lion's mouth and some iconographically related motives - the motive of a man or god fighting with an animal - is discussed. Attention is also paid to the non-destructive analysis of the coin alloy and to the determination of the weight base used for minting the analysed coins.

KEY WORDS: Coin find, 50s-60s of the 13th century, Řeznovice, Zbýšov, Moravian coinage

Moravské mincovnictví 13. století bylo vždy poměrně složitým segmentem numismatického bádání. Jednou ze specifických okolností je i souběžná ražba brakteátů a denárů fenikového typu v jeho druhé polovině. Podle nového zpracování D. Grossmannové lze moravské denáry, ražené ve druhé polovině 13. století, rozdělit v zásadě do tří skupin, jejichž ražba náleží do samostatných, byť na sebe navazujících časových úseků, spadajících vesměs do doby vlády Přemysla Otakara II. (1253-1278).¹ První skupinu tvoří denáry typu Grossmannová 1 až 6, datované do 60. let, vyznačující se relativně vyšší hmotností cca 0,50-0,65 g,² odpovídající souběžně raženým brakteátům, pro které se vžil pojem malé brakteáty většího střížku.

Druhou skupinu představují výrazně lehčí mince menšího střížku, typu Grossmannová 7-12, jejichž ražba spadá až do 70. let. Jejich hmotnost se pohybuje přibližně v rozmezí 0,25 až 0,50 g.³

Typologicky méně rozsáhlá třetí skupina denárů, kladených rovněž do 70. let 13. století, má odlišnou fabricku od skupiny předchozí a vykazuje opět vyšší hmotnost přes 0,5 g (typ Grossmannová 13-14).⁴ Mezi moravské ražby této skupiny byly v nové práci D. Grossmannové opět začleněny i mince, označené za moravské již v práci E. Fialy České denáry, č. 2439,⁵ avšak do katalogu F. Cacha⁶ nezařazené.

1 Grossmannová, Dagmar: Denáry a brakteáty na Moravě ve 2. polovině 13. století. Brno 2015.

2 Tamtéž, s. 53-59.

3 Tamtéž, s. 60-66.

4 Tamtéž, s. 67-69.

5 Fiala, Eduard: České denáry. Praha 1895.

6 Cach, František: Nejstarší české mince III. Česká a moravské mince doby brakteátové. Praha 1974.

KIPROVÉ RAŽBY V ČESKÝCH ZEMÍCH V LETECH 1621-1623 A JEJICH MATERIÁLOVÝ PRŮZKUM RYZOSTI STŘÍBRNÝCH SLITIN

JAROSLAV JELÍNEK, ALENA SELUCKÁ, KAREL RAPOUCH,
DAGMAR GROSSMANNOVÁ¹

ABSTRACT: The paper deals with the so called Kipper coins with low silver content minted in the Bohemian Lands at the beginning of the Thirty Years' War. The goal of the material analysis of selected Kipper coins was to compare the results of available purity analyses of the used silver alloys and to ascertain the veracity of measured data. For the analysis of chemical composition the surface method XRF and the hydrostatic examination of metal consistence were applied with recalculation of the purity of Ag-Cu alloys including the SEM-EDS analysis of the profile of a sample from a test coin.

KEY WORDS: Bohemian Lands, Kipper coin, 17th century, purity of silver alloys, silver enriched layer, instrumental analysis, hydrostatic examination.

Historický kontext

Za tzv. *kiprové mince* jsou označovány ražby se sníženým obsahem drahého kovu, které se ve střední Evropě začínají objevovat v letech 1619-1623. Jejich název je pravděpodobně odvozen z německého slova *kippen* (kolébat se nebo houpat se).² Dalším názorem na původ tohoto názvu je, že kiprová mince byla kolébající se nebo též vratká měna.³ Sousedství „*Kipper und Wipper*“ se objevilo v německých zemích na začátku třicetileté války a pod tímto pojmem byli míněni spekulanti, kteří vykupovali starou dobrou minci.⁴ Užívá se rovněž označení *dlouhá mince* podle toho, že člověk musel dlouho počítat ve špatné minci, než se dopočítal hodnoty v minci dobré,⁵ nebo také *lehká mince*, protože byla šizena na své hmotnosti. Inflační trendy mají svůj počátek již ve 2. polovině 16. století, kdy některé mincovny začaly již v 80. letech stahovat z oběhu kvalitní mince a využívat je jako materiál pro ražbu velkého množství mincí s nižším obsahem stříbra. Důvodem bylo řešení problému s dostupností důlního stříbra a nerentabilitou výroby drobných mincí.⁶

Počátky kiprové mince je možno hledat v německém knížectví Brunšvik-Wolfenbüttel, kde byly vydávány méně hodnotné mince za jmenovitě vyšší hodnotu.⁷ V období vrcholící

1 Článek vznikl na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury (DKRVO, MK000094862).

2 John, Jan - Korený, Rastislav - Ryantová, Marie: Poklad z Hrachova, České Budějovice 2020, s. 19.

3 Petrůň, Zdeněk - Radoměřský, Pavel: Encyklopedie české numismatiky, Praha 1996, s. 79-80.

4 Kostlán, Antonín: Tzv. kiprová literatura z počátku třicetileté války a její vztahy k českému prostředí, Folia historica bohemia 7, Praha 1984, s. 289-290.

5 Nohejlová-Prátová, Emanuela: Dlouhá mince v Čechách v letech 1621-1623, Numismatické listy 3, Praha 1946, s. 29.

6 John, J. - Korený, R. - Ryantová, M.: Poklad, s. 19; Sauer, S.: Zur Münzgeschichte der Grafschaft Wertheim während der Kipper- und Wipperzeit. Numismatische Zeitschrift 119, Wien 2012, s. 127.

7 Nohejlová-Prátová, E.: Dlouhá mince, s. 29-30.

VÄZENSKÉ PLATIDLÁ, MZDY, CENY A NÁKUPY V KANTÍNACH V TRESTANECKÝCH TÁBOROCH V OBLASTI JÁCHYMOVA A PŘÍBRAMI V DOKUMENTOCH ROZHLASOVEJ STANICE SLOBODNÁ EURÓPA Z ROKOV 1951-1956

ZBYŠEK ŠUSTEK

ABSTRACT: The documents considerably enrich existing knowledge on the inmates' money in Czechoslovak prisons in early 1950-s and their place in the inmates' life. The most significant is discovery of an issue of improvised type-written inmate vouchers, more exact relative dating of the anonymous vouchers model I, details on the cash exchange during the monetary reform of 1953 in prisons, confirmation of use of the 1000-crown voucher of the Vězeňský ústav Ostrov u Karlových Varů convict camps overprinted to 100 crowns during the monetary reform and its issue within the series of vouchers from 1953-1957, model I, and confirmation of absence of the 50-crown voucher in this series. There are also data on imprisoning of participants of the protests against the monetary reform 1953 and the reform's perception by the inmates. The high free-market prices are confirmed in the canteens before the reform, but after the reform some prices were considerably higher there than in the normal shops.

KEY WORDS: Inmates' money, wages, prices, canteens, convict camps, Jáchymov, Příbram, uranium mines, Radio Free Europe.

Finančné odmeňovanie práce trestancov, prípadne spojené s emisiou osobitných väzenských platidiel, je špecifickou a zároveň málo prebádanou oblasťou dejín hospodárstva, peňazí i samotného väznenstva. Jeho počiatky siahajú na začiatok 19. storočia.¹ Súvisia so snahami o humanizáciu výkonu trestu a od polovice 19. storočia s uplatňovaním tzv. progresívneho výkonu trestu, ktorého účelom bola aj náprava a vzdelávanie odsúdených. Už rakúske trestné zákony z roku 1852² a 1873³ výslovne ukladali odsúdeným pracovnú povinnosť, ktorá mohla splnená aj vzdelávaním, a zároveň umožňovali väzňom motivovať finančnou odmenou za dobrý výkon práce. Vo väznici v Samosújárí boli v 70. rokoch 19. storočia vydané prvé známe väzenské platidlá na území habsburskej monarchie.⁴ Podobné prístupy boli uplatňované aj iných štátoch, napríklad v Taliansku.⁵ Naopak vo veľmi cynickej podobe bolo „odmeňovanie“ zavedené v nacistických koncentračných táboroch a židovských getách.⁶

1 Hladík, Oldřich: Proměny vězenského stravování. *Historická penologie*, 2010, roč. 3, s. 33.

2 Zákon č. 121 trestní o zločinech, přečinech a přestupcích pro císařství rakouské vydaný dne 27. května 1852. Říšský zákoník, částka XXXVI.

3 Zákon č. 119 o zavedení řádu v trestních procesech z 23. 5. 1873. Říšský zákoník, částka VIII.

4 Balaton, Pál - Leányfalusi, Károly - Takács, István: Börtönpénzek, büntetőintézetzi sükségpénzek Magyarországon. *Bedő Papírrégiség kiadványai*, Budapest 2001, 32 s.

5 Hladík, Oldřich: Studijní cesta JUDr. Vladimíra Solnaře - Itálie. *Historická penologie* 6, 2008, s. 43-60.

6 Šustek, Zbyšek: Quittungen der Bank der jüdischen Selbstverwaltung im Ghetto Theresienstadt, *Slovenská numizmatika* 13, 1993, s. 93-124; Šustek, Zbyšek: „Prémiové poukázky“ v nacistických koncentračných táboroch. *Zberateľ* 10, 2000, č. 12, s. 14-16.

NÁLEZ DOBOVÉHO FALZA BINIOVÉ ŘÍMSKÉ MINCE Z KONICE NA PROSTĚJOVSKU

BORIS STOKLAS* - MARTIN DOSTÁL** - DAVID VÍCH***

ABSTRACT: On the cadastre of Konice (Prostějov region), a binio subaerate of Trebonius Gallus was found in 2016. The incompletely preserved coin with gilded core from quality silver may be related to the disappeared communication the relics of which are preserved in the immediate vicinity of the place of the find.

KEY WORDS: Roman coin - *binio* - *subaerate* - disappeared roads - northwestern Moravia.

V roce 2016 došlo k zajímavému archeologickému nálezům jedním z autorů u Konice (okr. Prostějov, Olomoucký kraj). Jedná se o soliterní nález mimořádně zajímavé mince doby římské v archeologicky málo poznaném, ale zajímavém regionu. Prezentace mince je úkolem tohoto příspěvku.

Město Konice se nachází 20 km severozápadně od Prostějova a 25 km západně od Olomouce na rozhraní Dražanské vrchoviny a Bouzovské vrchoviny. Nadmořská výška zde nikde neklesá pod 400 m a velmi záhy v bezprostředním okolí Konice přesahuje hranici 500 m n. m. Nejde tedy o tradiční sídelní území a s archeologickými nálezy staršími vrcholného středověku se zde setkáváme zatím pouze ojediněle, i když nečetné pravěké nálezy z Konicka známe.¹ Nedávno se severozápadně od Konice v k. ú. Kladky dokonce podařilo objevit neznámé hradiště z pozdní doby bronzové.²

K objevu částečně odlomené mince došlo Martinem Dostálem dne 3. 9. 2016 při hledání subrecentních předmětů na poli pod lesem západně od Konice severně od silnice vedoucí z Konice na Šubířov v poloze označované pomístním názvem „Bilárna“ (obr. 1). Místo nálezů udávají souřadnice N 49.5915069°, E 16.8658992°. Žádné další archeologické nálezy se zjistit nepodařilo. Mince byla předána do Muzea a galerie v Prostějově.

* Mgr. Boris Stoklas, Oddelenie numizmatiky, SNM - Historické múzeum, Bratislava; Katedra archeologie, Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové; stoklas.boris@gmail.com.

** JUDr. Martin Dostál, Kružíkova 496, 798 52 Konice; dostal.martin@centrum.cz.

*** PhDr. David Vích, Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě; Centrum dopravního výzkumu v.v.i., Brno; dvich@centrum.cz.

1 Vích, David: Nové archeologické nálezy na Konicku, Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově 1-2/2010, Prostějov 2000, s. 20-39.

2 Vích, David: Kladky - neznámé hradiště na severozápadní Moravě. Možnosti detektorového průzkumu v archeologii. In: Památky archeologické, ročník CIII, Praha 2012, s. 233-272.

OBSAH / CONTENTS

STUDIE / STUDIES

EVA KOLNÍKOVÁ: Bratislavské keltské tetradrachmy s nápismi a grécko-thrácke tetradrachmy typ Thasos - historické a metrologické súvislosti.....	3
LUKÁŠ RICHTERA - JAN VIDEMAN: Moravský denár (dříve uváděný jako brakteát) Cach 962 s motivem převzatým z uherského denáru Huszár 264.....	23
JAROSLAV JELÍNEK - ALENA SELUCKÁ - KAREL RAPOUCH - DAGMAR GROSSMANNOVÁ: Kiprové ražby v českých zemích v letech 1621-1623 a jejich materiálový průzkum ryzosti stříbrných slitin.....	41
ZBYŠEK ŠUSTEK: Vázenské platidla, mzdy, ceny a nákupy v kantínách v trestaneckých táborech v oblasti Jáchymova a Příbrami v dokumentech rozhlasové stanice Slobodná Európa z rokov 1951-1956.....	59

MATERIÁLY / MATERIALIEN

BORIS STOKLAS - MARTIN DOSTÁL - DAVID VÍCH: Nález dobového falza biniové římské mince z Konice na Prostějovsku	83
---	----

ZPRÁVY / NACHRICHTEN

DAGMAR GROSSMANNOVÁ: Významné jubileum profesora Tomáše Krejčíka.....	89
DAGMAR GROSSMANNOVÁ: Odešel významný slovenský numismatik Ján Hunka (1958-2021).	91